

Балтабекова А.Б.,* Тапилдиев Ә.Т., Айдосов Ә.
магистр аға оқытушы АӘИУ, Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы АӘИУ, Шымкент, Қазақстан
ҚР Мәдениет Қайраткері, доцент. АӘИУ, Шымкент, Қазақстан

Автор корреспондет: azhi.kasiptik@mail.ru

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫМЫЗ ҚОЛӨНЕР ӨНЕР АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ІСМЕРЛІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйін **Кілттік сөздері**

Қазақстан Республикасының Білім министрлігінің тәлім-тәрбие тұжырымдамасында: “Ұлттық мәдениет пен өнер негізінде жан-жақты тәрбие беру сұлулыққа, тазалыққа үйрету, адамзат қоғамындағы бұрын соңды жасалған мәдени мұраны жүйелі меңгеруге, жалпы әсемдік рухани құнды игіліктерді бағалай білуге тәрбиелеу” деп атап көрсетілген. Адамзаттың мәдени өмір сүру дәрежесі көтерілген сайын тұтыну бұйымдарының сапасы, үйлесімділігі мен көркемдігіне қойылатын талаптар да күшейе түсуде. Олардың әрі сәнді, әрі қолайлы болуы адамдардың көңіл-күйін қуанышқа бөлеп, өмірге деген сүйіспеншілігін арттыра түспек. Қолөнер бұйымдарының қай-қайсысын да қазіргі заман тұрмыста тиімді қолдануға болады.

Қазақ халқының қолөнері деп халық тұрмысында жиі қолданылатын өру, тігу, тоқу, мүсіндеу, құрастыру, бейнелеу сияқты шығармашылық өнер жиынтығын айтады. “Халықтық қолөнеріне әдеп-ғұрып жабдықтарымен қатар, аң аулауға, мал өсіруге және егіншілікке қажетті құрал-жабдықтар да кіреді. Киіз үйдің сүйегі, ағаш керуерт, кебеже, сандық жасап, кілем, сырмақ, алаша, ши, түрлі бау-басқұрлар тоқып, арқан, жіп есіп, көннен және илеулі теріден қайыс, таспа тіліп, өрім-өрім қолдан әр алуан ыдыс-ақ, адалбақан, асадал, бесік, және т.б. көптеген заттарды халық шеберлері, өнерпаздар өз қолдарымен жасап, түрлі нақыштарымен әшекейлейтін болды”. XIX ғасырда және XX ғасырдың бас кезінде қазақ халқының қолөнері ішінде киіз үйдің сүйегін, ағаш төсек жасау, ағаш өрнектеу, кесте тігу, өрмек тоқу, киіз басу кең өріс алды. Бертін келе, адамзат қоғамы дамыған сайын қолөнердің біразы жаңа әдіс тауып, жаңа түрге ие болды, кейбіреулерді тұрмыс қажетіне жарамсыз болғандықтан тіпті қолданылмады. Тігу ісі мен кестелеу өнері де машинамен орындалды, тастан қашап, сүйектен оюлап, құмнан құйып жасайтын бұйымдар енді заводтарда көптеп шығарылды. Бұл айтылғандардан қолөнер халық тұрмысында ежелгі маңызын жойды, ендігі жерде онымен шұғылданудың керегі жоқ деген ұғым әсте тумайды. Қайта халық қолөнерінің бай мұраларын жинап, сұрыптай отырып, заманымызға лайықты сапа, түр беру әдісімен оларды ілгері дамыта беру керек. Шығармашылық қазақтың ұлттық қолөнер бұйымдарын қазіргі заман үй ішін әсемдеуде талғаммен орналастыру, оларды тиімді таңдау немесе жаңасын жасау, оны көркемдеп тігу, сөйтіп, жасалған заттың құндылығын арттырып, бағасын көтеру, нәтижеде бұл оның бәсекедегі ұтымдылығын қамтамасыз етеді. Бұған қол жеткізу - тігіншілік өнерінің негізі болған ісмерлік дағдылардың дамып, қалыптасуына байланысты. Осыған орай, ғылыми-педагогикалық, әдістемелік, тарихи-өнертану ғылымдары саласындағы әдебиеттерді зерттеу арқылы ісмерлік дағдылар жүйесін айқындауға қол жеткіздік. Ісмерлік дағдылар - материалдарды (мата, жіп т.б.) үйлесімді және ұтымды орналастырып тігуді асқан шеберлікпен орындау үшін қажетті дағдылар жүйесі. Студенттер сабақта және сабақтан тыс уақытта қолөнер

бұйымдарының үлгілерін түрлендіріп жаңа туындылар жасап шықты. Бұл олардың шығармашылық іс-әрекетінің бір көрсеткіші болып табылады.

Ол шапшаң, көркем, ұтымды, үйлесімді, тиімді деген секілді іс-қимыл түрлерімен қатар ине шаншу тәсілдерінен тұратын технологиялық, матаға сай жіп таңдау, заттың моделіне сай ою, өрнек таңдау секілді компоненттерден де құралады. Осы компоненттердің болуынан заттың не бұйымның құндылығы арта түседі. Дағды педагогиканың аса маңызды ұғымдарының бірі болып білім мазмұнының құрамдас бөлігі және ғылыми білім, іскерлікпен (білік) тығыз байланыста И.Ф.Харламов. Дағдыны психологтар зерделік, сенсорлы, қимыл дағдылары деп бөледі Г.П.Щедровицкий, С.Л.Рубинштейн, Е.В.Гурьянов, В.Д.Шадриков, А.Н.Леонтьев, П.Я.Гальперин т.б. Оқыту теориясында дағдыны зерделік-талдау, топтастыру, жіктеу, жалпылау, дерексіз ойлау т.б; практикалық-құрастыру, жасау, еңбек дағдылары; арнайы немесе заттық картамен жұмыс, приборлар, материалдар т.б. қолдану; жалпы оқу-кітаппен жұмыс, жоспар түзу, жылдам жазу, жылдам оқу, өзін бақылау т.б болып бөлінеді, дейді Ю.К.Бабанский.

Педагог, психолог ғалымдардың дағдыға байланысты зерттеулерін ескере отырып, тігіншілік дағдыларының ерекшеліктерін зерделей келе, тігін бұйымдарында қолданатын іскерлік дағдылар жүйесін зерделік дағдылар, сенсорлы дағдылар, қимыл-әрекет дағдылары деп, оның компоненттерін анықтадық. Дағды іс-әрекет бағытына қарай қимыл дағдылары, сенсорлы дағдылар, интеллектуалды дағдылар болып бөлінгенімен олар өзара байланыста, сонымен бірге дағды білім, білікпен де (навык) астарласып, оны қалыптастырудың негізі болып саналады. Ақыл-ой еңбегі, дене еңбегінің сипатына қарай дағды түрлерінің басымдығы әрқалай, мысалы, ақыл-ой еңбегінде ой жүргізу дағдылары көбірек, ал, дене еңбегі мен қол еңбегінде қимыл, әрекет дағдылары басым болатыны белгілі.

Дағды - қимылды жоғары дәрежеде меңгеру сипаты; бұл сатыға қимыл жоғары автоматтандырылғандығы себепті-саналы бақылау, байқау қиын болғандықтан ол жоқ секілді болып көрінеді; мұнда қимылдың жылдамдығы мен жеңілдігі, байланысы соншалықты тұтас болғандықтан өзінен-өзі, санасыз орындалып жатқандай болып көрінеді. Мұндай саналы, бірақ автоматтандырылған қимыл іске асуы үшін тұрақты жағдай, өзгермейтін компоненті оны үнемі бақылап отыруға мүмкіндік береді. Дағды, жаттығу барысында қимылды меңгеру арқылы қалыптасады. Шығармашылық дәрежесі қаншалықты жоғары болса, іскерлік дағды да соншалықты тиімді болғанда ғана ол нәтижелі болып, таза пайда әкеледі. Еңбек сипатына, шарттарына байланысты дағдыны ретсіз не болмаса жоспарлы меңгеруге болады. Іскерлік шығармашылықты қалыптастыруда оқу үрдісінде дағды қалыптастыруды, әрине, жоспарлы түрде жүзеге асыру керек. Әсіресе, қолдың басы немесе білезігінен бастап, бармақтардың ептілігінің маңызы зор. Іс тігу, іскерлік өнерінде дағдының қалыптасқандығының критериялары басқаша айтқанда, нәтижесінің көрсеткіштері болып қол, бармақтардың бұлшық еттеріне күш түспеуі, артық қимылдардың болмауы, қимылдар арасында кідірістің болмауы, көзбен бақылаудың азайып, қимылды сезіну арқылы бақылаудың күшейе түсуі, қимылдың орнықты көрінуі, қимылды әр түрлі тәсілдермен орындау мүмкіндігінің жоғарылығын айтуға болады. Атап айтсақ, істің нәтижесі тігілген зат не бұйымның сапасы іскерлік дағдылардың қалыптасқандығының көрсеткіші бола алады. Студенттің дағдыны меңгеруінде оқытушының жұмысты дұрыс ұйымдастыруының өзі де сол дағдыны олардың тиімді, жетік меңгеруінің маңызды шарттарының бірі. Қимылдың құрамындағы әрекеттердің кеңістіктегі көлемін, оған кететін күш пен уақытты зерделеу қажетті қимылды іздеп табуға, кететін қателіктерді азайтып, "артық" қимылдарды жоюға көмектеседі. Дағды қалыптастыру барысында оның нәтижесін, кеткен қателіктерді, олардың келіп шығу тегін талдау, болашақта оны ескерудің де өзіндік орны бар.

Кәсіптік оқыту мамандығы студенттерінің шығармашылығын дамытудың тиімді жолы - белгілі бір өнім алуға бағытталған өндірістік-жасампаздық тапсырмалар негізіндегі шығармашылық мәселелерді шешу. Шығармашылық тапсырманың шешімін жобалау арқылы ойлау амалдарын ұйымдастыру оны тиімді шешудің бір жолы. Осыған орай Я.А.Пономарев орындамақ болып отырған мәселенің не шығармашылық тапсырманың алдымен мазмұндық мәнін талдау және бұны сөз түрінде айтып шығу жаңа ойларға жетелейді; одан соң шығармашылық тапсырманы шешудің бірнеше түрленулерін табу (варианттарын) бұл тәсілді жеңілдетеді деп белгілеген.

Бұлар орындау ретін және себебін айтып шығу; түсіндіру нені, қалай орындайды; соңғы бейнесін көзге елестетіп айтып шығу; іс-әрекет моделін тұзу; аналогиялар табу т.б. Шығармашылық тапсырманы ұжымдық орындауда әр топ өзіне берген тапсырманы мынадай сөз түріндегі формуланы пайдалану арқылы жүзеге асыруын ұсынамыз:

а)мынаны былай істесек қайтеді...

б)...мүмкін оны алдымен...

в)...одан соң.... көрсек қайтеді..

г)... өткенде былай істеп едік қой...

д)...мынаны ... өзгертсе болатын шығар...

ж)...жоқ олай емес...

з)...үлгіге салып оған мынаны жапсырса...

и)... сәл ғана өзгертсе...

к)... жоқ, мүлде басқаша болуы керек емес пе....

л) меніңше,... болуы керек...

м) ...әрине, басқа түрленуін іздестіріп көру керек...

Мәселені шешу не шығармашылық тапсырманы орындауда кейбір тұйыққа тірлеген жағдайда оқытушының көмегі қажет. Ол осы формулаларды реттеу, оның тапсырманы дұрыс шешуге септігін тигізетін тұстарын айтып жіберу, көрсетіп жіберу секілді көмегі орынды.

Көрсетілген тәсілді қолдануда шығармашылыққа қажетті дағдылар:

- ойлау дағдылары: талдау, жіктеу, топтау, салыстырмалау, ұқсату, саралау, сараптау, сұрыптау, іріктеу, талғау т.б. барлығын пайдалануға жұмылдыру;

- ойлау сипатының - жылдам, баяу, шапшаң, жай, сонымен қатар, логикалы ойлау, жүйелі ойлау, байланыстыра ойлау т.с.с

- ойдағыны затқа айналдыру;

- ойдағыны іске асыру.

Бұлар іс-қимыл түрінде жүзеге асады. Осыларға дағдылануда аса маңызды мынадай оқыту қағидаларын ұстану ғана табысқа жеткізеді: жүйелі ойлау және орындау; іс қимылды байланыстыра ойлау және орындау; жылдам орындауға біртіндеп дағдылану; ептілікке дағдылану. Ептілік дегеніміз ісмерлікте көркемдікпен тығыз байланысты. Ептілік болмаса бір заттың көркем шығуы өте қиын. Бұл бармақтар мен қолдың қимылының ықшам, икемділікпен байланысты қимылдары болып саналады.

Кәсіптік оқыту мамандығы студенттерінің шығармашылық ісмерліктерін дамыту олардың сын пікірін қалыптастырумен де тығыз байланысты. Біз зерттеуге алып отырған нысанаға байланысты оны алдымен біреудің жасаған затына сипаттама айту не жазудан бастаған жөн секілді. Сондықтан, мынадай талдау түрлерін қолданға болады:

- біреудің жасаған затына сипаттаулар жазу не айту;

- біреудің жасаған затын сын тұрғысында талдау;

- сол затты өзін қалай жасар едің, соны сипаттау;

- сол затты жасау технологиясын жазып не сөз түрінде айтып шық;

- сол затты жасауда пайдаланған заттарға сипаттаулар жазу;

- оны сен өзің қандай заттардан жасар едің, соны жазу;
- сол заттың қажеттілігін басқаша айтқанда, мәнділігін дәлелде.

Оқу-шығармашылық мәселе және оқу-шығармашылық тапсырмаларды орындамайынша, студенттердің шығармашылық ойлауын қажетті деңгейде дамыту мүмкін емес. Мұнда мынадай үш ұғымның басын біріктіріп, студенттердің ісмерлік дағдыларын қалыптастыруды көздедік. Олар: қолөнер бұйымдары - қазақтың оюы мен өрнектері арқылы түрлендіру; тігу және көркем тігу; нәтижеде жаңа, заманалық, бірақ ұлттық сипаттағы зат, бұйымдар алу.

Басты мәселе студенттерді шығармашылық ойлау арқылы жаңа, қазіргі күнде өзгеріп тұратын бұйым үлгілеріне сай өнім жасауға, оған ұлттық сипат беруде үйлесімділікті іздестіріп табу жолдарын меңгерту; ойлап тапқан жобаны іске асыруда ісмерлік дағдыларын тиімді қолдануға шарт түзу.

Бұл жерде біз шығармашылық деп қазақтың ұлттық бұйымдарын қазіргі заман технологиялары негізінде орындау, үй ішінде талғаммен орналастыру, оларды тиімді таңдау немесе жаңасын жасау, оны көркемдеп тігу, сөйтіп жасалған заттың құндылығын арттырып, бағасын көтеру, нәтижеде бұл оның бәсекедегі ұтымдылығын қамтамасыз етеді. Бұған қол жеткізу, тігіншілік өнерінің негізі болған ісмерлік дағдылардың дамып, қалыптасуына байланысты. Ісмерлік дағдылар - материалдарды (мата, жүн, жіп т.б.) үйлесімді және ұтымды орналастырып тігуді асқан шеберлікпен орындау үшін қажетті дағдылар жүйесі. Ол шапшаң, көркем, ұтымды, үйлесімді, тиімді деген секілді іс-қимыл түрлерімен қатар ине шаншу тәсілдерінен тұратын технологиялық, жүн түсіне сай жіп таңдау, ою, өрнек таңдау секілді компоненттерден де құралады.

Қорыта айтқанда, еліміздің болашақ мамандары қоғам талабына сай жан-жақты қарулануы үшін төмендегі міндеттерді әрбір оқытушы орындауы қажет: әрбір ұстаздың өз пәнінің білікті, білімді шебер маманы екенін көрсете білу, студенттің актуальды және іргелес даму деңгейін дәл анықтауға бағыт беріп, келешекпен байланысты сенімді қалыптастыру, студенттің әрбір пәннің мамандыққа қатысты мәселелерін ынтымақтастықпен шешу қабілеттерін дамыту, студенттің кәсіби білікті, білімді шебер тұлға қасиеттерін санасына құйып шығармашылық және дүниетанымын кеңейту.

Әдебиеттер тізімі

1. Арғынбаев Х. Қазақ халқының қолөнері. Ғылыми зерттеу еңбегі. Алматы: Өнер; 1987-128б.
2. Әмірғазин К. Қолданбалы көркем өнер. Алматы РИК 1995, -50б.
3. Коменский Я.А. Великая дидактика. Избр. пед. соч. в 2-х т. -М.: Педагогика, 1982 -570 с.
4. Ю.К. Бабанский. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических институтов. М. Просвещение, 1988-479с.

Аннотация

В этой статье мы будем преподавать этнокультуру нашего народа в развитии творчества студентов, пропагандировать пути развития национального искусства, особенность народной педагогики, эффективных методов обучения студентов через народную педагогику и роль художественных учителей в ней.

Ключевые слова: декоративная искусства, этнопедагогика, ремесла, технология, народное наследие, искусствоведение

Abstract

In this article we will teach the ethnoculture of our people in the development of students' creativity, promote the development of national art, the peculiarity of folk pedagogy, effective methods of teaching students through folk pedagogy and the role of artistic teachers in it.

Keywords: decorative arts, ethnopädagogy, crafts, technology, national heritage, art history